

TOLLING OPERATSIYALARINING RIVOJLANGAN DAVLATLAR TOMONIDAN QO'LLANILISHI

A.O.Nazarov

DBQ Bojxona instituti katta o'qituvchisi, bojxona xizmati mayori

H.O.Yernazarova

DBQ Bojxona instituti kursanti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7315720>

Annotatsiya. Maqolada eng keng tarqalgan tashqi iqtisodiy operatsiyalardan biri - tolling, ya'ni obyekti xomashyo bo'lgan operatsiyalar ko'rib chiqiladi. Xomashyoni eksport va import qiluvchi mamlakatlar uchun tolling operatsiyalarini amalga oshirishning afzalliklari va kamchiliklari ko'rib chiqilib, ushbu tolling operatsiyalaridan foydalanish mamlakat eksport salohiyatini oshirishiga va iqtisodiyotining rivojlanishidagi o'rni va ahamiyati yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Tolling, bojxona hududida qayta ishlash, xomashyo, tannarx, bank garovi, tayyor mahsulot, imtiyoz, qayta ishlash zonalari, korxonalar toifasi.

СТРАНЫ С РАЗВИТЫМ ПЛАТНЫМ ОБСЛУЖИВАНИЕМ ИСПОЛЬЗОВАТЬ ПО ТОЛЛИНГ

Аннотация. В статье рассматривается одна из самых распространенных внешнеэкономических операций - толлинг, то есть сделок, объектом которых является сырье. Рассмотрены преимущества и недостатки от проведения толлинговых сделок для стран – экспортеров и импортеров сырья, а также выделены роль и значение использования данных давальческих операций в повышении экспортного потенциала страны и развитии ее экономики.

Ключевые слова: Толлинг, переработка на таможенной территории, сырье, стоимость, банковская гарантия, готовая продукция, льгота, зоны переработки, категория предприятий.

COUNTRIES WITH DEVELOPED TOLL OPERATIONS USE BY TOLLING

Abstract. The article deals with one of the most common foreign economic transactions - tolling, that is, transactions whose object is raw materials. The advantages and disadvantages of the implementation of tolling operations for countries that export and import raw materials are considered, and the role and importance of the use of these tolling operations in increasing the country's export potential and the development of its economy is highlighted.

Keywords: Tolling, processing in the customs territory, raw materials, cost, bank guarantee, finished product, privilege, processing zones, category of enterprises.

KIRISH

Hozirgi rivojlanib borayotgan davrda har xil iqtisodiy terminlar vujudga kelmoqda. Dunyo hamjamiyati tomonidan keng foydalanilayotgan "Tolling operatsiyalari" ham shular jumlasidandir. Rivojlangan davlatlarda, xususan, Rossiya va Xitoyda ham tolling operatsiyalari juda keng tarqalgan bo'lib, u qayta ishlovchi kompaniyalarni xomashyo bilan ta'minlashning o'ziga xos sxemasi sifatida tushuniladi.

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODOLOGIYASI

Tolling (*ingliz tilidan. toll "boj"*) - chet el xomashyosini qayta ishlash, so'ngra tayyor mahsulotni eksport qilish bo'lib, tolling mexanizmi umumiy holatda xorijiy xomashyoni belgilangan "Tovarlarni bojxona hududida qayta ishlash" bojxona rejimiga muvofiq qayta

ishlashdir. Mazkur bojxona rejimining qo'llanilishi xomashyoni olib kirish va tayyor mahsulotlarni bojsiz olib chiqish imkonini beradi. Ushbu tolling operatsiyalari bir qancha rivojlangan davlatlarda keng qo'llanilib kelmoqda, misol tariqasida: Evropa Ittifoqi, Rossiya Federatsiyasi, Xitoy va boshqalar. Xususan, qayta ishlash mahsulotlarining eksportdagi ulushi Xitoyda 35 foizni (**872 mlrd doll.**), Yevropa Ittifoqida 10 foizni (**256 mlrd doll.**), Rossiyada 13 foizni (**43,1 mlrd doll.**) tashkil etadi.

Tolling operatsiyalarini hisobga olgan holda, tomonlarni ikkiga ajratish mumkin: mijoz va qayta ishlovchi shaxs. Tomonlarning har biri uchun bunday operatsiyalardan foydalanish sabablari har xil. Shunday qilib, *mijoz uchun tolling operatsiyalaridan foydalanishning asosiy sabablari quyidagicha:*

- Mahsulot tannarxini pasaytirish;
- Mahsulot ishlab chiqarish uchun zarur texnologiya yoki ishlab chiqarish quvvatlarining yetishmasligi.

Qayta ishlovchi shaxs tomonidan tolling operatsiyalari quyidagi sabablarga ko'ra foydalaniladi:

- Bo'sh turgan ish quvvatlarning mavjudligi;
- Xomashyo sotib olish uchun aylanma mablag'larning yetishmasligi.

Tollingdan foydalanish ikkala tomon uchun ham o'zaro foydali yechimdir.

1-jadval.

Tollingdan foydalanishning ikki tomon uchun ijobiy va salbiy tomonlari

	Qayta ishlovchi mamlakat uchun	Mijoz mamlakati uchun
Ijobiy tomonlari	Yangi ish o'rinlari manbayi	Ishlab chiqarish narxini pasaytirish
	Investitsiya manbayi	Narx ustunligini olish
	Valyuta va investitsiya Yetishmovchiligini kamaytirish orqali mamlakatning to'lov balansini yaxshilash usuli	Yangi bozorlarning ochilishi
	Mamlakatni sanoatlashtirishga turtki beradi	
Salbiy tomonlari		Bandlik darajasining o'zgarishi
		Ish o'rinlarining qisqarishi
		Sanoat tuzilmasining o'zgarishi (tolling sxemalaridan foydalanmaydigan korxonalar raqobatbardosh bo'lmaydi)
		Mamlakat ichidagi sanoatni rivojlantirishga investitsiyalarni yo'qotish

Tolling operatsiyalari turli sohalarda qo'llaniladi, shunga mos ravishda tollingning turli shakllari va turlarini ajratish mumkin. Ulardan ba'zilarini, shuningdek, **Rossiya va Xitoyda** ulardan foydalanishni ko'rib chiqamiz.

TADQIQOT NATIJALARI

Rossiya Federatsiyasida tolling xomashyosining assortiment guruhlariga asoslanib, tolling operatsiyalarining quyidagi turlarini ajratish mumkin:

- Aksiz to'lanadigan mineral xomashyoni tolling shartlarida qayta ishlash;
- Mineral, kimyo, farmatsevtika xomashyosini tolling shartlarida qayta ishlash;
- Yengil sanoat mahsulotlarini, birinchi navbatda tikuvchilik mahsulotlarini ishlab chiqarish;
- Aksiz to'lanadigan mahsulotlarni tolling shartlari asosida qayta ishlash va ishlab chiqarish;
- Qishloq xo'jaligi xomashyosini qayta ishlash va oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish.

Xomashyo egalari va qayta ishlovchilarining yashash joyiga qarab operatsiyalar quyidagilarga ajratiladi:

- ✓ Mahalliy korxonalar tomonidan mahalliy xo'jalik yurituvchi subyektlarga tegishli xomashyoni qayta ishlash bilan bog'liq;
- ✓ Bojxona hududida import qilingan xomashyoni qayta ishlash;
- ✓ Xo'jalik yurituvchi subyektlariga tegishli xomashyoni respublikaning bojxona hududidan tashqarida qayta ishlash.

Tashqi va ichki tolling tushunchasi ham mavjud bo'lib, ularning farqi shundaki, tashqi tollingda qayta ishlash uchun xomashyo xorijdan olib kelinadi, ichki tolling uchun buyurtmachi kompaniya uni qayta ishlash mamlakati hududida sotib oladi. Quyida ushbu operatsiyalar **Xitoy Xalq Respublikasida** qanday amalga oshirilishini ko'rib chiqamiz.

Xitoyda tolling savdosining *uch turi* mavjud:

- Mijoz xomashyosini qayta ishlash, ya'ni qayta ishlash uchun xomashyo chet el korxonasi tomonidan ta'minlanadigan qayta ishlash;
- Mijoz taqdim etgan namuna asosida qayta ishlash, ya'ni chet el korxonasi namunani taqdim etadigan va xomashyo sotib olish va ishlab chiqarish Xitoyda amalga oshiriladigan qayta ishlash;
- Mijozning taqdim etgan dizayni asosida qayta ishlash, ya'ni chet el korxonasi loyihalar va chizmalarni taqdim etadigan, xomashyo sotib olish va ishlab chiqarish Xitoyda amalga oshiriladigan qayta ishlash.

Yuqoridagi savdo turlaridan shartnomalarning katta qismi buyurtmachi xomashyosini qayta ishlash doirasida tuziladi. Bundan tashqari, chet el korxonasi tomonidan xomashyo yetkazib beradigan va Xitoy tomoni qayta ishlashni amalga oshiradigan va bir vaqtning o'zida kreditni to'laydigan tolling savdo turi qayta ishlash xomashyo importi deb ataladi.

Buyurtmachining xomashyosini qayta ishlashda xorijiy korxonalar xomashyoni Xitoy tomoniga bepul o'tkazadi va Xitoy tomoni yakuniy mahsulotni bepul qaytaradi. Tomonlar o'rtasidagi yagona bitim - bu mijoz tomonidan xomashyoni qayta ishlash xizmati uchun to'lov. Shu bilan birga, xomashyoni import qilishda va qayta ishlash uchun xomashyo importining bir qismi sifatida tayyor mahsulotni eksport qilishda xomashyo va tayyor mahsulot tannarxi uchun to'lov mavjud bo'lib, bu tovarlarning qiymatini hisobga olishga olib keladi (bu ishlov berish narxini o'z ichiga oladi). Shuning uchun, Xitoy qonunchiligiga muvofiq, qayta ishlash uchun import qilingan xomashyolardan ishlab chiqarilgan tovarlarni eksport qilishda, xomashyoni import qilishda to'langan bojxona boji va QQS xomashyo import qilingan paytda bojxonada ro'yxatdan o'tgan summa doirasida qaytariladi. Ammo, agar qayta ishlash uchun import qilingan xomashyolardan ishlab chiqarilgan tayyor mahsulotlar XXRda sotilgan yoki uchinchi korxonalar orqali eksport qilingan bo'lsa, QQS ushlab qolinadi.

Eksport qayta ishlash zonalari

Tolling savdosini tartibga solishni takomillashtirish va uning oqilona rivojlanishini rag'batlantirish uchun Xitoy hukumati 2000-yilda amaldagi iqtisodiy va texnologik rivojlanish zonalarida 15 ta pilot eksport tolling zonalari (Eksport qayta ishlash zonalari) tashkil etishni ma'qulladi. Ushbu zonalarda tolling savdosi bilan shug'ullanadigan korxonalar (Dalian, Tyantszin, Pekin, Yantai, Veyxay, Kunshan, Suzhou, Shanxay, Xanchjou, Xiamen, Shchenzhen, Guanchjou, Vuxan, Chengdu va Xunchun) yig'ilgan. Eksport tolling zonalari to'liq izolyatsiya qilingan maxsus erkin tolling savdo zonalari bo'lib, maydoni 2-5 kv.km va ular mavjud iqtisodiy va texnologik rivojlanish zonalarining kichik bo'limlari hisoblanadi. Eksport tolling zonalari doirasida qayta ishlash va ishlab chiqarish korxonalari, shuningdek, tegishli omborlar va transport-logistika korxonalari ochishga ruxsat etiladi. Ushbu zonalarda iste'molchiga yo'naltirilgan savdo korxonalarining faoliyati taqiqlanadi.

Eksport qayta ishlash zonalarida ishlaydigan korxonalarni quyidagi uchta toifaga bo'lish mumkin:

- Eksportga yo'naltirilgan qayta ishlash bilan shug'ullanadigan korxonalar;
- Eksportga yo'naltirilgan qayta ishlash korxonalariga xizmat ko'rsatadigan ombor korxonalari;
- Tovarlarini zonalardan yetkazib berish va zonalarga yetkazib berish uchun mo'ljallangan bojxona tomonidan tasdiqlangan transport korxonalari.

Ishlab chiqarilgan barcha mahsulotlar eksportga mo'ljallanganligi sababli, eksport tolling zonalarida tolling savdosining bank garovi balansini hisobga olish tizimi mavjud. Qayta ishlash jarayonida ishlatiladigan asbob-uskunalar va xomashyoni import qilishda, shuningdek tayyor mahsulotni eksport qilishda QQS olinmaydi. Ushbu zonalarda joylashgan korxonalar bojxona bilan Internet orqali aloqa o'rnatadilar, bojxona organlari esa 24 soatlik bojxona tekshiruvlari va soddalashtirilgan bojxona tartib-qoidalarini taqdim etadi. Ushbu zonalarda hududidan tegishli ruxsatsiz uskunalar, xomashyo va mahsulotlarni eksport qilish taqiqlanadi.

Imtiyozlar va preferensiyalar

Eksportga mo'ljallangan qayta ishlash zonalaridagi korxonalariga ma'lum imtiyozlar beriladi. Xitoydan tashqaridagi hududlardan qayta ishlash uchun olib kiriladigan tovarlarga import bojlari va soliqlar quyidagi qoidalarga muvofiq qo'llaniladi:

1. Ushbu zonaga korxonalar tomonidan olib kiriladigan mashinalar, asbob-uskunalar va ishlab chiqarish uchun xomashyo, infratuzilma loyihalarida foydalanish uchun olib kelingan mashina va uskunalar hamda zonada zavod va omborxonalar qurish uchun infratuzilma materiallari; zonadagi korxonalar va hukumatlar tomonidan foydalanish uchun import qilinadigan ofis jihozlari, shuningdek, xizmat ko'rsatish uchun ehtiyot qismlar va butlovchi qismlar uchun imtiyoz beriladi;

2. Eksportga mo'ljallangan qayta ishlash zonasiga korxonalar tomonidan olib kiriladigan xomashyo, ehtiyot qismlar va butlovchi qismlar, qadoqlash materiallari va iste'mol tovarlariga nisbatan to'liq imtiyoz beriladi.

3. Tayyor tovarlarni, shuningdek qayta ishlash jarayonida ishlab chiqarilgan nostandart yoki keraksiz tovarlarni jo'natish uchun eksport bojini to'lashdan, agar qonun hujjatlarida boshqacha qoida nazarda tutilgan bo'lmasa, ozod qilinadi.

4. Soliqlar hududdagi korxonalar va ma'muriy organlar tomonidan foydalanish uchun olib kiriladigan transport vositalari va kundalik iste'mol tovarlariga nisbatan qo'llaniladi.

Tolling savdo korxonalarini toifalari

Tolling savdosi XRRda savdoning eng muhim turlaridan biri hisoblanadi, ammo tolling savdosi bahonasida kontrabanda va firibgarlik yo'li bilan eksport qilishda qaytarib beriladigan to'lovni qaytarib olish holatlari ko'paymoqda. Eksport tolling zonalarini yaratish, Eksport qayta ishlash korxonalariga samarali xizmat ko'rsatish va tartibga solishni ta'minlashdan tashqari, tolling savdosidagi qonun buzilishlariga qarshi kurashda ham yordam berdi.

Qabul qilingan huquqbuzarliklar soniga qarab, hukumat hozirda tolling savdo korxonalarini 4 toifaga (A, B, C va D) ajratadi.

"A" va "B" toifadagi korxonalar huquqbuzarlik qilmagan, "C" va "D" toifadagi korxonalar huquqbuzarlik sodir etgan korxonalaridir.

"A" toifasidagi korxonalariga umumiy yillik aylanmasi 30 million AQSh dollaridan ortiq, umumiy eksporti 20 million AQSh dollaridan ortiq bo'lgan tashqi savdo korxonalarini yoki o'z tovar aylanmasi 10 million AQSh dollaridan ortiq bo'lgan ishlab chiqarish korxonalarini kiradi (uskunalar va elektr buyumlar ishlab chiqarishda tovar aylanmasi 5 million AQSh dollaridan ortiq). Ushbu toifadagi korxonalar quyidagi shartlarga javob berishi kerak:

- Ro'yxatdan o'tganiga kamida 2 yil bo'lgan, ketma-ket 6 oy davomida kontrabanda yoki noqonuniy xatti-harakatlar qayd etilmagan, 2 yil ichida bojxona to'lovlari yoki boshqa soliqlarni to'lashni kechiktirish holatlari qayd etilmagan korxonalar; tolling savdosi shartnomasi belgilangan tartibda ko'rib chiqilgan va tasdiqlangan; import ekspertizasini o'tkazmaslik to'g'risida shartnoma imzolanganidan keyin 2 yil ichida soxta deklaratsiya qilish holatlari qayd etilmagan;

- bojxona hujjatlari va kvitansiyalar mavjud bo'lishi;
- korxonada normal import va eksport faoliyati bilan shug'ullanadigan bo'lishi;
- korxonada butun buxgalteriya tizimi va hisobotiga ega, shuningdek yaxshi mavqeyiga ega bo'lishi;

- belgilangan xodimlardan biri bojxona bilan ishlash uchun maxsus javobgar bo'lgan;
- 2 yil ichida bojxona rasmiylashtiruvdagi xatolar soni 5% dan oshmaydigan;
- bojxona omboriga egalik qiluvchi korxonada omborni oqilona boshqarish tizimi yaratilgan, tovarlarni qabul qilish va topshirish bo'yicha hujjatlar buxgalteriya hisobi va ombordagi haqiqiy vaziyatga mos keladigan bo'lishi kerak.

"B" toifasidagi korxonalar yuqoridagi shartlarga to'liq mos kelmaydi, ammo shu bilan birga ularga nisbatan "B" va "D" toifasidagi korxonalariga xos shartlar ham mavjud emas.

Agar korxonada quyidagi shartlardan kamida bittasiga javob bersa, "C" toifasiga kiradi:

- bir yil ichida kamida 2 ta huquqbuzarlik sodir bo'lgan yoki 50 000 dan 500 000 yuangacha soliq to'lashdan bo'yin tovlagan bo'lsa;

- korxonada 1 million yuanga qadar bojxona to'lovlari yoki soliqlarni to'lashni kechiktirgan bo'lsa;

- moliyaviy hisobotlar yoki hujjatlar haqiqiy vaziyatga mos kelmasa;
- kvitansiyalar yo'qolgan, korxonada buxgalteriya hujjatlarini topshirishdan bosh tortgan, bojxona tekshiruvdan qochgan bo'lsa;

- tolling savdosi shartnomasini ro'yxatdan o'tkazishni bekor qilish o'z vaqtida amalga oshirilmagan bo'lsa;

- 1 yil davomida bojxona rasmiylashtiruvdagi xatolar soni 10 % dan oshmasa;

- kompaniya o'z nomidan voz kechgan va boshqa shaxslarga bojxona rasmiylashtiruvini yoki soliqlarni to'lashni ishonib topshirgan bo'lsa;

- korxonada tashqi savdo va iqtisodiy hamkorlik organlaridan ma'muriy jazo yoki ogohlantirish olgan bo'lsa.

Agar korxonada quyidagi shartlardan kamida bittasiga javob bersa, "D" toifasiga kiradi:

- 2 yil ichida kontrabanda yoki to'lanmagan soliqlar miqdori 500 000 yuanga yetgan bo'lsa;

- eksport litsenziyasi soxtalashtirilgan yoki tuzatishlar kiritilgan bo'lsa;

- davlat tomonidan taqiqlangan tovarlarni import qilish yoki eksport qilish kontrabanda yo'li bilan amalga oshirilgan bo'lsa;

- korxonada bojxona to'lovlari yoki soliqlarni 1 million yuandan ortiq miqdorda to'lashni kechiktirgan bo'lsa;

- qaytariladigan eksport boji yoki boshqa imtiyozlarni olish maqsadida hujjatlar qalbakilashtirilgan bo'lsa;

- noqonuniy tashish amalga oshirilgan bo'lsa;

- tashqi iqtisodiy faoliyat bilan shug'ullanish huquqi to'xtatilgan yoki bekor qilingan bo'lsa;

- kontrabandada ayblangan bo'lsa.

Bank garovi tizimi

1999-yil oktyabr oyidan boshlab savdoda yangi tartibga solish choralari qo'llanila boshlandi. Tolling savdosi bilan shug'ullanadigan korxonalar, shuningdek, qayta ishlash uchun xomashyoni import qilishda garov puli to'lashlari kerak. Shu bilan birga, xomashyoni olib kirishda garov ta'minotining zarurligi va uning miqdori to'g'risidagi qaror tovar yoki korxonada toifasiga va boshqa mezonlarga muvofiq qabul qilinadi.

MUHOKAMA

Agar tolling savdosi doirasida import qilingan xomashyolardan tayyorlangan tovarlar eksporti qonun hujjatlarida belgilangan muddatlarda amalga oshirilsa, garov foizlar bilan qaytariladi. Agar ushbu mezonlardan tashqariga chiqilsa yoki mahsulotlar XXR ichida ruxsatsiz sotilsa, bojxona organlari mahsulotlarni musodara qilish huquqiga ega. "A" toifasidagi korxonalar (bond zavodlari, samolyotlar yoki kemalarni yig'ish korxonalari), yillik aylanmasi kamida 30 million AQSh dollari bo'lgan korxonalar (ishlab chiqarish korxonalari uchun - 10 million AQSh dollari) yoki tolling savdosi doirasida eksport hajmi kamida 10 million AQSh dollari bo'lgan korxonalar uchun bank garovi tizimi qo'llanilmaydi, ular import garovini ham to'lashlari shart emas.

"B" toifasidagi korxonalar ruxsat etilgan tovarlarni olib kirishda import garovini to'lashlari shart emas. Importi cheklangan tovarlarni import qilishda 50% bojxona to'lovi va QQS garov sifatida to'lanishi kerak.

XULOSA

"C" toifasidagi korxonalar har qanday tovarlarni import qilishda bojxona boji va QQS miqdoriga teng bo'lgan garovni to'lashlari kerak.

"D" toifasidagi korxonalar uchun import va eksport qilish huquqi 1 yilga bekor qilinadi, shu bilan bir qatorda, bojxona zonalari yoki eksport tolling zonalarida joylashgan tolling savdo korxonalariga bank garov balansini hisobga olish tizimi doirasida garov ta'minoti talab qilmaydi.

REFERENCES

1. А.А. Сухарова. Использование толлинговых сделок в России.// “Молодой учёный”.2014. № 20.- 418-420 с.
2. http://www.russchinatrade.ru/assets/files/ru-useful-info/tam_proc.doc
3. <https://eee-science.ru/item-work/2019-1017/>